

УДК 378.016:811'255

Стрілець В.В.Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка,
Київський національний лінгвістичний університет

МОЖЛИВОСТІ КОРПУСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПИСЬМОВОМУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. У статті проаналізовано лінгводидактичні можливості корпусних технологій для формування у майбутніх бакалаврів філології компетентності в письмовому науково-технічному перекладі. Використання корпусів текстів, як зразків лексичних, граматичних, стилістичних, орфографічних і пунктуаційних норм англійської й української мов, сприяє формуванню білінгвальної компетенції. Їх жанрове й тематичне наповнення допомагає розвитку текстотипологічної й екстралінгвістичної компетенцій. Двомовні паралельні корпуси, які демонструють перекладацькі прийоми й трансформації, підвищують операціональну компетенцію. Перекладацькі стратегії й алгоритми опрацювання корпусів, а також навчальні стратегії складають навчально-стратегічну компетенцію. Корпусні технології позитивно впливають на розвиток інформаційно-технологічної й особистої компетенцій.

Ключові слова: корпус текстів, корпусні технології, письмовий науково-технічний переклад, бакалаври філології, майбутні перекладачі, компетентність.

Strilets V.V.Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University,
Kyiv National Linguistic University

CORPUS TECHNOLOGY POTENTIAL FOR DEVELOPING SCIENTIFIC AND TECHNICAL TRANSLATION COMPETENCE

Summary. The article analyses the language learning potential of corpus technology for developing scientific and technical translation competence in prospective Bachelors of Philology. Using text corpora, which illustrate lexical, grammatical, stylistic, spelling and punctuation standards of the English and Ukrainian languages, contributes to developing bilingual competence. Their genre and topic representation helps improve text-typology and extra-linguistic competences. Bilingual parallel corpora demonstrating translation techniques and transformations enhance operation competence. Corpora-based translation strategies and algorithms, as well as learning strategies make up learning strategic competence. Corpus technology has a positive impact on developing IT and personal competences.

Keywords: text corpus, corpus technology, scientific and technical translation, Bachelors of Philology, prospective translators, competence.

Постановка проблеми. Навчання письмового науково-технічного перекладу студентів спеціальності 035 «Філологія» спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури

(переклад включно) перша – англійська» передбачає роботу з автентичними текстами певної галузі як англійською так і українською мовами. Інтернет містить великі масиви автентичних тек-

ствів, а пошукові системи й програми-конкорданси дозволяють здійснювати пошук і опрацювання необхідної лінгвістичної й екстралінгвістичної інформації. Отже, актуалізується проблема вивчення лінгводидактичних можливостей корпусних технологій щодо їх використання в процесі фахової підготовки майбутніх перекладачів науково-технічних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В останні роки спостерігається підвищений інтерес науковців до використання корпусних технологій у навчанні іноземних мов і, зокрема, перекладу. В.В. Жуковська [3, с. 108–111] здійснила огляд способів застосування лінгвістичних корпусів у методиці навчання іноземних мов, у тому числі перекладу. Л. О. Максименко [4] дослідила, як використання лінгвістичних корпусів сприяє функціонуванню загальнодидактичних та методичних принципів навчання перекладу. О.Г. Горіна [1] проаналізувала можливості корпусних ресурсів для формування професійно орієнтованих лексичних навичок. Л. Баукер [8] відмітив їхню роль для вилучення ідіоматичних виразів. Цю ідею розвинули Л.П. Тарнаєва і К.С. Осипова [7], запропонувавши алгоритм використання лінгвістичних корпусів під час перекладу ідіоматичних мовленнєвих одиниць у текстах сфери професійної комунікації. Д.Ю. Груздев [2] вивчив потенціал тематичних корпусів, а також конкретизував принципи їх укладення. Ф. Занеттін [13] розглянув доцільність застосування в перекладацькій діяльності паралельних корпусів, порівнявши їх із технологією «пам'ять перекладачів» та словниками. Н. Кюблер [11] прослідкувала застосування комбінації різних типів корпусів (паралельних і зіставних), системи машинного перекладу й веб-ресурсів у навчанні перекладу науково-технічних текстів. І.Н. Ремхе і Л.А. Нефьодова [12] експериментально підтвердили, що корпусні системи допомагають майбутнім перекладачам розширювати лінгвістичні знання і вибудовувати перекладацькі стратегії, а також додають їм більшої впевненості під час вирішення перекладацьких завдань і подолання перекладацьких труднощів. С. Фрерот [10] вивчив особливості використання корпусних технологій в освітньому процесі як викладачами перекладу під час підготовки навчальних матеріалів, так і студентами під час самостійної роботи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри активне обговорення в науковому й академічному середовищі ролі електронних лінгвістичних корпусів текстів і відповідних програмних засобів у навчанні різних аспектів перекладу, проблема використання корпусних технологій для формування компетентності в письмовому науково-технічному перекладі потребує ретельнішого вивчення.

Мета статті – проаналізувати можливості застосування корпусних технологій для формування компетентності в письмовому перекладі науково-технічних текстів.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістичний корпус – це сукупність текстів, зібраних за певними принципами, розмічених за певним стандартом і забезпечених спеціалізованою пошуковою системою [1, с. 29]. Аналіз наукової літератури [3, с. 21–24; 10; 11; 13] дозволив

нам узагальнити типологію корпусів за такими критеріями:

- кількість представлених мов: двомовні корпуси паралельних текстів (*bilingual parallel text corpora*), які складаються з оригінальних текстів і їх перекладів на іншу мову, одномовні корпуси (*monolingual corpora*) й одномовні зіставні корпуси (*monolingual comparable corpora*);

- формат представлення текстів: корпуси усного і писемного мовлення;

- наявність анотації: неанотовані й анотовані корпуси, які містять анотації – спеціальні мітки, що приписуються словам у текстах корпусу та позначають різноманітні лінгвістичні категорії [3, с. 22];

- тематична спрямованість: корпуси загальної англійської мови (*British National Corpus*, *The Longman Corpus Network*) і тематичні корпуси;

- стандартизованість: укладені професіоналами й доступні в Інтернеті та самостійно побудовані викладачами перекладацьких дисциплін або студентами-філологами для конкретних навчальних цілей (*Do-It-Yourself corpora* [10; 13]). У цьому контексті І. Н. Ремхе і Л. А. Нефьодова [12, с. 91] сам Інтернет розглядають як величезний корпус, пошук у якому можна здійснювати за допомогою звичайних пошукових систем, веб-конкордансів і таких інструментів, як *WebCorp Live* і *KWiCFinder*.

Електронні корпуси текстів разом із програмами-конкордансами (корпус-менеджерами) складають корпусні технології.

Науковці [4; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13] характеризують електронні корпуси текстів як цінний для перекладачів-практиків, викладачів перекладу та студентів-філологів ресурс автентичного лінгвістичного й екстралінгвістичного матеріалу, який можна опрацювати за допомогою програм-конкордансів і застосовувати для вирішення перекладацьких завдань. Розглянемо можливості використання корпусних технологій у процесі формування компетентності в письмовому науково-технічному перекладі, а саме виходячи з попередніх досліджень [5] складників цієї компетентності: білінгвальної, текстотипологічної, екстралінгвістичної, операціональної, інформаційно-технологічної, навчально-стратегічної й особистісної компетенцій.

Білінгвальна компетенція включає англійськомовні й україномовні знання, навички і вміння, необхідні для розуміння тексту джерела під час читання й породження тексту перекладу в письмовій формі [5, с. 403]. Корпусні системи допомагають отримати чітке уявлення про лексичні, граматичні, стилістичні, орфографічні й пунктуаційні норми англійської й української мов. Вони можуть бути корисні для визначення значення слова, зокрема терміна, і з'ясування розбіжностей у вживанні близьких за значенням слів; тлумачення скорочень; розширення розуміння функціонування мовних одиниць; виявлення частотності мовних явищ [7, с. 205]. Використання корпусних технологій допомагає виявити комбінаторні можливості професійно орієнтованої лексики, тобто окреслити її колокаційний профіль, а також розкрити всі лексико-граматичні зв'язки на основі численних фактів вживання у професійному узусі [1, с. 104]. У цьому контексті Н. Кюблер експериментально під-

тверджує значущість для навчання письмового перекладу одномовних ресурсів, зокрема одномовних зіставних корпусів, які допомагають подолати проблему «штучності» у двомовних паралельних корпусах [11, с. 41].

Текстотипологічна компетенція передбачає здатність майбутніх бакалаврів філології визначати домінуючі перекладу в текстах різних жанрів і, відповідно, продукувати вторинні письмові тексти згідно з текстотвірними конвенціями мови перекладу. Її формуванню сприяє ознайомлення студентів із максимально великою кількістю моделей текстів, а також виконання завдань на аналіз (в одномовних корпусах) і порівняння (у двомовних корпусах) жанрових характеристик таких типових для науково-технічної літератури текстів, як інструкція, специфікація, патент, технічна реклама, сайт підприємства / організації, наукова стаття, анотація.

Одномовні тематичні корпуси містять фонову й предметну інформацію, необхідну для розвитку екстралінгвістичної компетенції. У більшості випадків студентам, які навчаються за освітньою програмою «Галузевий переклад», доводиться підбирати такі корпуси самостійно, оскільки наразі бракує тематичних корпусів, укладених професіоналами. Так, у межах опрацювання модуля «Переклад у нафтогазовій галузі» корисними будуть корпуси текстів за такими темами, як походження, розвідка, видобування, транспортування, зберігання, переробка нафти й газу, які репрезентують інформацію про матеріали, обладнання, технологічні процеси, компанії, історію розвитку, сучасні проблеми нафтогазової галузі.

Операціональна (власне перекладацька) компетенція є ключовою для майбутніх перекладачів. Під час опрацювання двомовних паралельних корпусів студенти аналізують перекладацькі рішення, прийняті кваліфікованими перекладачами (використані перекладацькі прийоми, трансформації тощо). Звернення як до одномовних, так і до двомовних паралельних корпусів допомагає перевіряти правильність інтуїтивно знайденого перекладацького рішення [2, с. 6; 7, с. 206], уточнювати варіанти перекладу, запропоновані словником [7, с. 206], а також позбутися суб'єктивності й неоднозначності під час обґрунтування вибору відповідника [9, с. 955]. Л.П. Тарнаєва і К.С. Осипова зазначають, що ці ресурси допомагають студентам передавати значення ідіоматичних одиниць під час перекладу галузевих текстів [7, с. 206–208].

Своєрідним корпусом паралельних текстів є перекладацька база даних *Reverso Context*, яка у відповідь на задану в пошуковій системі лексичну одиницю пропонує низку паралельних фрагментів текстів (на рівні речення або понадфразової єдності) двома вибраними користувачем мовами, демонструючи в такий спосіб використання цієї лексичної одиниці в різноманітних контекстах. Недоліком цієї системи є проникнення невідредагованих перекладів. Перекладацьку базу даних *Ludwig* можна розглядати як специфічний корпус одномовних текстів, оскільки цей ресурс також на рівні речення або понадфразової єдності пропонує низку фрагментів текстів з автентичних джерел (*Encyclopedia Britannica*, *BBC*, *The Guardian*, *The New York Times* –

Science / Tech, *Research Policy*, *Science Magazine*, *The Economist*, *Independent* та ін.), які ілюструють вживання заданої лексичної одиниці у відповідних контекстах. Використання описаних ресурсів буде доцільним для формування як операціональної, так і білінгвальної компетенцій.

Застосування корпусних технологій для здійснення науково-технічного перекладу, з одного боку, потребує певного рівня інформаційно-технологічної компетенції, а з іншого – сприяє розвитку її компонентів, зокрема інформаційно-аналітичного й інструментального. Перший включає знання, навички і вміння, необхідні майбутньому перекладачу для здійснення пошуку й відбору текстів для укладання власних електронних лінгвістичних корпусів текстів, а також для опрацювання існуючих. Це – декларативні знання про функціональні можливості пошукових систем, процедурні знання про технології їх використання та відповідні навички; вміння аналізувати, відбирати, класифікувати необхідну інформацію. Другий компонент пов'язаний із навичками і вміннями використовувати програми-конкорданси (корпус-менеджери) і такі інструменти, як *WebCorp Live* і *KWiCFinder*.

Навчально-стратегічна компетенція майбутніх бакалаврів філології передбачає, в першу чергу, здатність вибудовувати стратегію перекладу у кожному конкретному випадку.

Д.Ю. Груздев запропонував 4 стратегії використання тематичних корпусів текстів під час перекладу текстів військової галузі: дослівний переклад+корпус текстів, словник+корпус текстів, Інтернет+корпус текстів, навчальний посібник+корпус текстів [2, с. 14].

Л.П. Тарнаєва і К.С. Осипова описали багатаетапний алгоритм використання лінгвістичних корпусів під час перекладу ідіоматичних мовленнєвих одиниць у текстах сфери професійної комунікації: 1) звернення до словника або висунення перекладацької гіпотези; 2) аналіз запропонованих у словниковій статті значень з точки зору відповідності контексту фрази, яка перекладається; 3) вибір значення, яке відповідає контексту; 4) звернення до лінгвістичних корпусів, правильне укладання відповідного запиту в рядку пошуку, аналіз корпусних даних з точки зору частотності лексичної одиниці (квантитативний параметр) і відповідності заданому контексту (квалітативний параметр); 5) виявлення (за необхідності) сполучуваності даної одиниці; 6) прийняття рішення щодо її перекладу; 7) переклад фрагмента тексту, який містить дану одиницю; 8) переклад усього тексту [7, с. 208].

Ці розробки можна адаптувати до процесу перекладу науково-технічних текстів, зокрема, вилучивши «дослівний переклад» у першій моделі і переглянувши кількість етапів та проаналізувавши можливість залучення інших ресурсів (систем машинного й автоматизованого перекладу) у другій.

Самостійне укладання студентами корпусів текстів сприяє розвитку навчальних стратегій, зокрема когнітивних, пов'язаних із пошуком і опрацюванням лінгвістичного матеріалу певного жанру й тематики згідно з конкретними навчальними потребами, та метакогнітивних, які асоціюються з уміннями здійснювати планування, моніторинг й оцінювання власної діяльності.

Опрацювання лінгвістичних корпусів майбутніми перекладачами сприяє розвитку психофізіологічних механізмів (уваги, пам'яті); активізації когнітивних процесів: «зіставлення, узагальнення, систематизування, аналізу, синтезу, критичного оцінювання інформації, побудови асоціативних зв'язків [6, с. 99]», абдукції (висунення й прийняття або відхилення гіпотез); підвищенню мотивації, зокрема пізнавальної, процесуальної й професійного досягнення. Зазначені характеристики входять до складу особистісної компетенції майбутніх бакалаврів філології.

Висновки і пропозиції. Корпусні технології пропонують невичерпний лінгвістичний

і екстралінгвістичний матеріал певної галузі, а також способи й засоби здійснення лінгвістичного й перекладацького аналізу текстів різних жанрів. Використання їх лінгводидактичного потенціалу сприяє розвитку у майбутніх бакалаврів філології білінгвальної, текстотипологічної, екстралінгвістичної, операціональної, інформаційно-технологічної, навчально-стратегічної й особистісної компетенцій, які складають компетентність у письмовому науково-технічному перекладі. Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в розробці підсистеми вправ для формування компетентності в письмовому науково-технічному перекладі з використанням корпусних технологій.

Список літератури:

1. Горина О.Г. Использование корпусной лингвистики для развития лексических навыков студентов-регионоведов в профессионально-ориентированном общении на английском языке : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Санкт-Петербург, 2014. 308 с.
2. Груздев Д.Ю. Электронный корпус текстов как эффективный инструмент переводчика : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.02.19. Москва, 2013. 18 с.
3. Жуковська В.В. Вступ до корпусної лінгвістики : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
4. Максименко Л.О. Реалізація принципів навчання у методиці формування компетентності у двосторонньому письмовому перекладі з використанням лінгвістичних корпусів. URL: http://www.rusnauka.com/14_KPSN_2016_Pedagogica/5_211388.doc.htm (дата звернення: 25.03.2019).
5. Стрілець В.В. Компетентність у письмовому перекладі майбутніх технічних перекладачів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Київ : Гнозис, 2016. Додаток 3 до Вип. 36. Том II (18). С. 401–407.
6. Стрілець В.В. Психологічна модель студента – майбутнього письмового перекладача. *Вісник КНЛУ. Серія : педагогіка і психологія*. 2018. № 29. С. 96–104.
7. Тарнаева Л.П., Осипова Е.С. Использование ресурсов корпусной лингвистики при подготовке переводчиков в сфере профессиональной коммуникации. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2016. № 9(63). Ч. 1. С. 205–209.
8. Bowker L. Using Specialized Monolingual Native-Language Corpora as a Translation Resource: a Pilot Study. *Meta*, 1998. Vol. 43. No. 4. P. 631–651.
9. Doherty S. The impact of translation technologies on the process and product of translation. *International journal of communication*. 2016. Vol. 10. P. 947–969.
10. Frerot S. Corpora and Corpus Technology for Translation Purposes in Professional and Academic Environments. Major Achievements and New Perspectives. *Cadernos de Tradução*. 2016. Vol. 36. No. 1. P. 36–61. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2175-79682016000500036 (access date: 25.03.2019).
11. Kübler N. Corpora and LSP translation. *Corpora in Translator Education* / F. Zanettin, S. Bernardini, D. Stewart. Manchester : St. Jerom, 2003. P. 25–42.
12. Remkhe I.N., Nefyodova L.A. Using corpora tools in teaching translation. *Вопросы когнитивной лингвистики*. № 2(043). 2015. С. 89–95.
13. Zanettin F. Corpora in translation practice. URL: https://www.academia.edu/30887110/Corpora_in_translation_practice (access date: 25.03.2019).